TRAGOVI PREDHISTORIJSKOG ČOVJEKA U PALESTINI

PREŠTAMPANO IZ »BOGOSLOVSKE SMOTRE«
27 (1939) 1, 1—28.
SA 39 SLIKA.

ZAGREB 1939.

NARODNA TISKARA, ZAGREB, PALMOTIĆEVA ULICA BROJ 3.

TRAGOVI PREDHISTORIJSKOG ČOVJEKA U PALESTINI I SUSJEDNIM KRAJEVIMA.

Dr. Janko Oberški.

SUMMARIUM.

Ultimis decenniis magnum progressum scientiarum geologiae palaentologiae, praehistoriae , anthropologiae, ethnologiae necnon scientiae comparativae religionum videmus, quibus evolutionismi sectatores suas falsas theorias contra historicitatem S. Scripturae de origine hominis et religionis fundare conati sunt. Sed auctores catholici econtra, methodo criticae obiectivae has scientias perscrutantes, praeeunte viro illustri et erudito Rmo P. Gullielmo Schmidt SVD cum tota schola virorum eruditorum contra falsas theses evolutionistarum de die in diem clarius demonstrant scientias nominatas non tantum ullum argumentum solidum contra historicitatem S. Scripturae adducere, sed econtra verum progressum harum scientiarum cum S. Scriptura optime componi eiusque historicitatem confirmare posse. Quae cum ita sint patet haud parvi momenti esse praehistoriam Palaestinae regionumque adiacentium explorare ad primaevam historiam generis humani in S. Scriptura contentam melius intelligendam, eo magis quia Palaestina non longe distat ab illis terrae regionibus, ubi cum certitudine incunabula generis humani ab immemoriali fuisse traduntur. Jamvero haec spes laborum explorandi praehistoriam Palaestinae brevi tempore optimos fructus attulit. Etenim intra 20 circiter annos laborum circa 20 individua hominum cum ossibus craniisque fossilibus hucusque in effossionibus variorum locorum Palaestinae reperta sunt, cum innumeris artefactis culturae hominis praehistorici. Praesertim vero effossiones a Pontificio Instituto Biblico in vico Transjordanensi Teleilat Ghassul regionibusque vicinis institutae objecta quoad valorem scientificum maxime pretiosa in lucem ediderunt. Juvat igitur brevem conspectum huius laboris fructuumque hucusque allatorum hic breviter exponere quia etiam hoc modo aliquantulum saltem divulgationi cognitionis huiusmodi rerum profuturum esse censemus, minime praesumentes hac brevi ac perfunctoria expositione rem omni ex parte complete tractatam esse. Relatio igitur datur de effossionibus ossium hominis praehistorici factis in Ez-Zuittije (homo Galilaeus), Es-Sukhul prope Atlit, El-Kafze prope Nazaret necnon de artefactis e certis periodis praehistoricis detectis. Fusius de inventis praehistoricis aetatis neoliticae in Teleilat Ghassul refertur, et quidem secundum classes artefactorum ex silice, lapidibus, ossibus animalium, necnon de arte ceramica hac aetate ibi vigente, ex

quibus tandem concludere licet Palaestinam jam per multa millenia ante adventum Abrahae ab hominibus tum nomadibus tum sedentariis inhabitatam fuisse, apud quos culturam praehistoricam in magno flore viguisse constat.

Literatura.* Mallon A. S. J., — R. Köppel S. J., — R. Neuville, Teleilat Ghassul I, Compte rendu des fouilles de l' Institut Biblique Pontifical 1929—1932. Rome 1934, 4° XVIII + 193, Pl. 72. — Köppel Robert S. J., Zur Urgeschichte Palästinas, eine Übersicht aus Geologie, Prähistorie und Archäologie. Rom 1937. Päpstliches Bibelinstitut 4°—65 + 15 Bildertafel und 2 Übersichtstabellen der Geol. Perioden. — Ultimae investigationes de aetate generis humani, Romae 1934, 8°—11 + Tabella: Urgeschichte der Menschelt bis zur vorletzten Zwischeneiszeit. — Praelectiones Geologiae et praehistoriae, Romae 1933, 8°—33. — Die neuentdeckten Neandertalermenschen von Atlit, Biblica 13 (1932) str. 358—362. — »Homo Neandertalensis«, Biblica 17 (1936) 85—93. — Kortleitner Fr. X. Archaeologia biblica², Oeniponte 1917. — Benzinger I., Hebräische Archäologie³, Leipzig 1927, 8° — VIII + 437 mit 431 Abbildungen. — Obermaier dr. Hugo, Urgeschichte der Menscheit; Herder, Freiburg in Br. 1931, 8° — 347 mit 14 Bildern und 6 Tafeln. — Wooley C. Leonard, Ur und die Sintflut³, Leipzig F. A. Brockhaus 1930, 8°—137 mit 92 Abbildungen. — Mallon A. S. J., Les dernières phases de l' âge de la pierre et les premiers temps historiques en Palestine, Biblica 14 (1933) 200—211. — Les fouilles de l' Institut Bibliques Pontifical dans la Vallée du Jourdain, Biblica 11 (1930) 1—22. — René Neuville, La nécropole mégalithique d' El-'Adeimeh, Biblica 11 (1930) 249—265. — Anthropos 21 (1926) 625 s.

Kroz posljednjih nekoliko decenija, otkako je uvelike uznapredovala geologija, paleontologija, predhistorija, antropologija, etnologija i poredbena znatnost religija, našao se znatan broj pristaša evolucionizma, koji su htjeli također ove grane znanosti tendenciozno iskoristiti za utvrđivanje svojih evolucionističkih hipoteza s obzirom na podrijetlo čovječanstva i postanka religije, pa da tako pokolebaju historijski ugled Biblije i svrhunaravno objavljene religije.

No kako je poznato, ovom prigodom nijesu ostali prekrštenih ruku ni katolički naučni stručnjaci, nego su se s jednakim marom i spremom dali na proučavanje kompleksa svih pitanja i problema, koji na osnovu rezultata pomenutih znanosti dolaze bilo izravno bilo neizravno u dodir s pitanjem historiciteta Biblije, podrijetla čovjeka i religije. U krugu katoličkih stručnjaka

* Navodim ovdje samo onu literaturu, koju sam stvarno upotrijebio i koja mi je prema skromnim prilikama bila na dohvatu.

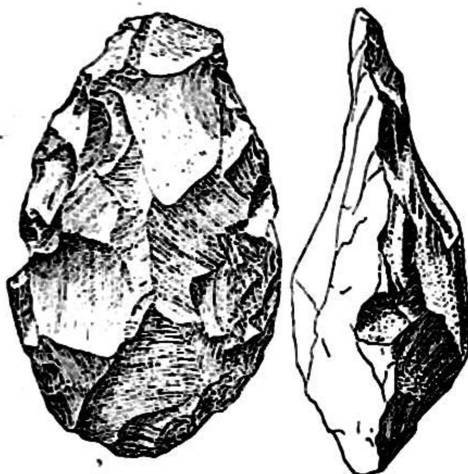
na ovom području priznat je najveći ugled Wilhelmu Schmidtu, članu misijske družbe Riječi Božje (Societas Verbi Divini), sveučilišnom profesoru i sada direktoru lateranskog misijsko-etnološkog muzeja u Rimu, koji je svojim kritično naučnim radom stekao svjetski glas i priznanje, te uzgojio i okupio oko sebe čitavu školu vrsnih stručnjaka na tom polju. Zaslugama napornog, ali i metodički i kritički solidnog rada uspjelo je do danas prikupiti obilje dragocjenih rezultata naučnog istraživanja, što danomice sve evidentnije obaraju u prah neosnovane evolucionističke hipoteze, a s druge strane nailaze na sve jasnije tragove i puteve, koji dovode do zajedničkih vrela historijske istine, iz kojih su crpljeni i historijski podaci Biblije o podrijetlu čovjeka i religije. Osobito su značajni rezultati na području proučavanja života i kulture predhistorijskog čovjeka, prikupljeni sa sviju krajeva svijeta, koji nam osvjetljuju do sada neprovidnim velom zastrto ono doba čovječjeg života na zemlji, o kom nemamo sačuvanih pismenih kulturnih dokumenata, a ipak nam tragovi njegova oruđa, njegova primitivnog načina stanovanja u špiljama i njegove primitivne umjetnosti nepobitno dokazuju, da je i taj čovjek bio biće razumno, homo sapiens, dapače i biće religiozno, kojemu nije bila nepoznata ideja o egzistenciji Boga i besmrtne duše.

Ako su za proučavanje predhistorije važni bilo na kojem mu drago dijelu zemlje nalazi kostura i artefakta, što otkrivaju tragove života predhistorijskog čovjeka, to su bez sumnje od osobite važnosti nalazi predhistorijskog čovjeka na onom terenu, gdje se prema izvještajima Biblije nalazila kolijevka čovječanstva i gdje je bilo prvo pozorište događaja najstarije ljudske povijesti, a to je teritorij prednje Azije, naročito Mesopotamije i Palestine. Zato nije ništa neobično, da se nakon intenzivno razvijenog arheološkog naučnog istraživanja Palestine i susjednih krajeva, što je urodilo dragocjenim rezultatima za ukrepljenje historiciteta mnogih biblijskih događaja, odlučilo započeti na terenu Palestine i susjednih krajeva također s istraživanjem i proučavanjem predhistorijskih tragova ljudskog stanovništva u tim krajevima, ne bi li se i na tom naučnom području moglo štogod naći, što bi osvijetlilo i pripomoglo egzegetsko objašnjavanje biblijskih izvještaja o najstarijem razdoblju čovječje povijesti. I doista, prva nastojanja

na tom području, premda ne sižu još niti punih 20 godina unatrag, donijela su iznad očekivanja uspješne i povoljne rezultate.

I. PREGLED PREDHISTORIJSKIH GEOLOŠKIH DOBA.

Prije nego li počnemo izlagati podatke o predhistorijskim tragovima čovjeka u Palestini, držimo da ne će biti na odmet predočiti shemu geoloških razdoblja zemlje te pregled predhistorijskih kulturnih razdoblja života ljudi na zemlji, da se po tom možemo lakše orijentirati s obzirom na vremenska obilježja nalaza predhistorijskog čovjeka u Palestini. U tom shematskom prikazu dakako da ne ulazimo predaleko u pojedinosti niti u prijeporne teorije o vremenskim granicama pojedinih epoha, u čemu se mišljenja naučnih stručnjaka još uvijek znatno razilaze. Dajemo dakle tek općenitu shemu prema stručnom auktoru H. Obermaieru.[1] U koliko je dakle moguće imati približne predočbe o epohama ili dobama povijesti naše zemlje s obzirom na pojave života na njezinoj površini, možemo na njoj razlikovati ova doba:

Sl. 1. Ručna kam. sjekira iz doba Chelléen (1/3 nar. vel.)

1. Pradoba, archaicum, azoicum — bez traga organskog života.

2. Eozoicum — zora života, jedva zamjetljivi tragovi života, praživi.

3. Primarno doba — paläozoicum, — prabilje, beskralježnjaci, amfibije.

4. Sekundarno doba — mesozoicum, era golemih gmazova, puževa, školjaka, a od bilja crnogorica.

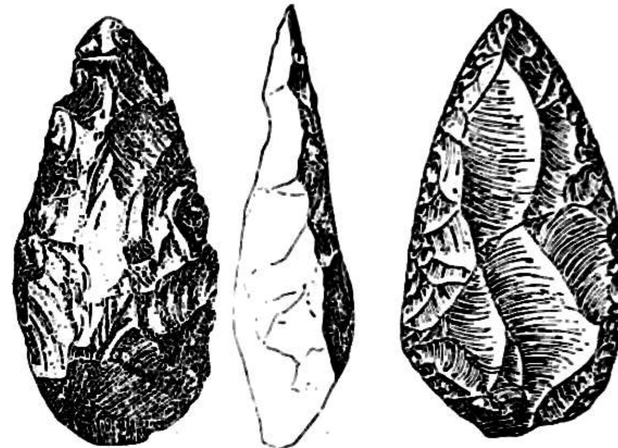
5. Tercijarno doba — caenozoicum, pojavljuju se sisavci i ostalo bilje.

6. Kvaternarno doba — anthropozoicum, na zemlji se pojavljuje čovjek. Kvaternarno doba dijeli se opet u više perioda, i to prema ovoj shemi:

[1] Obermaier Dr. Hugo, Urgeschichte der Menschheit, Freiburg in Br. 1931, str. 249, 263—264, 278. Köppel R. S. J. Praelectiones geologiae et praehistoriae, pars I, sectio 3, Tabulae cum explicatione, Romae 1933, 8° — 33.

A) PALEOLITIK ili DILUVIUM, doba upotrebe grubo obrađenog kamenog oruđa. Ovo se dijeli u tri oveća razdoblja sa svojim manjim odsjecima, i to:

1. Stariji paleolitik:
   a) Prächelléen, pretposljednje interglacijalno doba.
   b) Chelléen,[2] posljednje interglacijalno doba (Sl. 1).
   c) Achelléen, svršetak posljednjeg interglacijala (Sl. 2).
   d) Moustérien, početak posljednjega glacijala (Sl. 3).

Sl. 2. Achelléen kamena ručna sjekira (1/3 nar. vel.)

Sl. 3. Moustérien kamena ručna sjekira (2/3 nar. vel.)

2. Mlađi paleolitik:

a) Aurignacien, b) Solutréen	u Mediteranu stariji Capsien	trajanje posljednjega glacijala.
c) Magdalénien, d) Azilien i Tardénoisien	u Mediteranu mlađi Capsien	prelaz u sadašnje geološko doba.

B) MESOLITIK, prelaz iz diluviuma u ALLUVIUM. Ovo se doba može podijeliti u dva razdoblja:
   a) Yoldia, vrijeme kopnenja ledenjaka.
   b) Ancylus, vrijeme formiranja terena stepskih nizina i mora sjeverne zemaljske hemisfere nakon silnih poplava od kopnenja ledenjaka.

C) NEOLITIK, mlađi ALLUVIUM, te se dijeli u:
   a) Raniji neolitik, nazvan litorina ili climaoptimum.
   b) Srednji ili puni neolitik, mlađe litorina doba, prelaz u bakreno doba — halkolitik.

[2] Nazivi: Chelléen, Prächelléen, Achelléen izvedeni su prema imenu mjesta Chelles istočno od Pariza, gdje je otkriven tipični nalaz predhistorijske kulture, t. j. grubo obijena ručna kamena sjekira (Faustkeil, Fäustel); analogno su izvedeni i drugi nazivi. Isp. Obermaier, n. dj. 184—185.

c) Kasni neolitik zajedno s prelazom u brončano ili historijsko doba.

d) Svršetak brončanog doba i prelaz u željezno doba sadašnjosti.

Što se tiče približnog određivanja vremena, od kada do kada je trajalo koje doba, vladaju među geolozima razna mišljenja, tako da stavljaju kao najbližu granicu svršetka paleolitika u vrijeme oko 12000 godina pr. Kr. Mesolitik stavljaju otprilike između 12000—6000 pr. Kr., a trajanje neolitika od 6000—2000 godina pr. Kr., u kom razdoblju u vrijeme između 4000—3000 godina pr. Kr. pojavljuje se upotreba bakra, a u vrijeme između 2500—1200 pr. Kr. pada brončano doba sa tri faze: I, II, III brončano doba, i napokon od 1200 dalje željezno doba. To je računanje dakako veoma relativne vrijednosti, te približno vrijedi za Evropu, dok za prednju Aziju drži se da ove granice valja pomaknuti otprilike za pol milenija ili za jedan, a možda i više milenija dublje u starinu. R. Köppel drži, da se za relativno određivanje predhistorijskih perioda Palestine prema onima u Evropi može sa sigurnom vjerojatnošću postaviti kao pravilo: posljednji pluvijal Palestine vremenski je paralelan s posljednjim glacijalom Evrope. To je mišljenje uostalom zastupao već H. Vincent O. Pr. u svom djelu: Canaan d' après l' exploration recent, Paris 1907. Ispravnost ovog načela potvrđuju i brojni nalazi novijih iskapanja na području nekadašnje Babilonije i u Palestini.[3]

II. NALAZI PREDHISTORIJSKOG ČOVJEKA U PALESTINI.

Preglednu orijentaciju u poznavanju predhistorije Palestine daju nam djela ovih auktora: Paul Karge, Rephaim, die vorgeschichtliche Kultur Palästinas und Phöniziens, Paderborn 1925, koji osobito osvjetljuje pitanje dolmena i religijsko historijske probleme, te zahvaća i daleko u paleolitik; M. Blanckenhorn, Die Steinzeit Palästina-Syriens und Nordafrikas (3 Teile, Land der Bibel B. III, Hft 5, 6 i IV, 1); R. Neuville, koji je objelodanio popis prehist. nalaza u Palestini u »The Journal of the Pal. Orient. Society«, IX (1929) 115; R. Köppel S. J., Zur Urgeschichte Palästinas, Rom 1937, koji daje najnoviji kompletni pregled literature i predhistorijskih nalaza u Palestini.

Među prve pokretače intenzivnog istraživanja predhistorije na području Palestine pripada Alexis Mallon D. I., koji je već g. 1921 i 1922 pribrao znatnu zbirku predhistorijskih nalaza kamenog oruđa, sabranog u Jerusalemu, Ramalli, Naplusu, Nazaretu, Šuqba špilji, Tanturu, Etamu, Ramlehu, Jafi, Sahl ed-Dra'a (kraj Mrtvog mora). O tim je nalazima objelodanio svoj prikaz u »Mélange de l' Université Saint Joseph«,

[3] Woolley C. Leonard, Ur und die Sintflut[3], Leipzig 1930; Mallon A. S. J. — Köppel R. S. J. — R. Neuville, Teleilat Ghassul I, Rome 1934. Köppel R. S. J. Zur Urgeschichte Palästinas, Rom 1937, str. 3 i 16.

Beyrouth 1925, t. X, fasc. 6 (sep. 34 str. i 8 tabela ilustracija). Hronološki poređaj nalaza, prema tadašnjem stanju nauke, fiksirao je Mallon samo provizorno u: a) paleolitik I; b) paleolitik II; c) mesolitik (protoneolitik); d) neolitik; e) eneolitik.[4] To su bili skromni počeci predhistorijskog istraživanja u Palestini, koji su dali poticaj kasnijim istraživaocima, da sistematski prosljede na započetom radu. Stoga ćemo rezultate istraživanja prikazati sistematski, prema razdobljima u koja valja svrstati dotične nalaze.

1. Nalazi iz doba paleolitika.

Prvi nalaz predhistorijskog čovjeka u Palestini otkrio je francuski učenjak F. Turville-Petre g. 1925 u špilji Ez-Zuttijeh nedaleko mjesta Tabgha u dolini riječice Wadi-'Amud, što utječe na zapadne strane u Tiberijadsko jezero. Po kraju nalaza prozvan bi taj čovjek »Homo Galilaeus«. Po sudu antropologa taj skelet potječe od ženskog individua i pripada rasi Neandertalca, dakle kao i »Krapinski čovjek«.[5] Pokraj istog nalaza pronađeni su nedugo poslije toga u špilji Mughareth el-Emireh u sloju Moustériena i mlađeg paleolitika ostaci jelena, gazele, divokoze, divljega goveda, divljega konja, deve i nosoroga. Podalje u unutrašnjosti, u špilji Mughareth ez-Zuttijeh, našao je isti istraživalac ostatak druge čovječje lubanje, i to gotovo potpunu čeonu kost s prednjim dijelom desne jagodične kosti i dva fragmenta klinaste kosti, sve to u diluvijalnom mulju s karakterističnim ostacima Moustérien kulture (Sl. 4 i 5), a ispod sloja s ostacima kasnijeg neolitskog, odnosno brončanog historičkog doba.[6]

Obilatim predhistorijskim nalazima urodilo je iskapanje Miss Dorothy A. E. Garrod g. 1928 u špilji Šuqba u Wadi en-Natuf sjeverno od grada Lydda, 27 klm sjeverozapadno od Jerusalema.[7] Tu je ispod modernog sloja razvalina otkri-

[4] Anthropos 21 (1926) str. 625 s.

[5] Köppel R., Die neuentdeckten Neandertalermenschen von Atlit, Biblica 13 (1932) str. 358; isp. Biblica 6 (1925) 326—330; Biblica 17 (1936) 85—93; Köppel R., Ultimae investigationes de aetate generis humani, Romae 1933, str. 9—10; Obermaier H., n. dj. 249.

[6] Obermaier H., n. dj. 249; Köppel R., Zur Urgesch. Palestinas. Taf. 11—12.

[7] Obermaier H., n. dj. 250; Mallon A. S. J., Les dernières phases de l'âge de la pierre et les premiers temps historiques en Palestine, Biblica 14 (1933) 200.

vena naslaga posljednjega kapsijskog razdoblja s mnoštvom geometrijskih mikrolita i sa više dosta oštećenih približno jednakih skeleta. Ovi su skeleti bili pokopani u položaju pritegnutih koljena (Hockerstellung), ponegdje smješteni kraj ognjišta, te potječu od malene rase s dugoljastom lubanjom. Ispod ove naslage slijedi sloj tvrdog crvenog mulja, a ispod njega crvena okamina, u kojoj se bez reda nalazilo kostiju i kamenog oruđa iz doba Moustériena.[8]

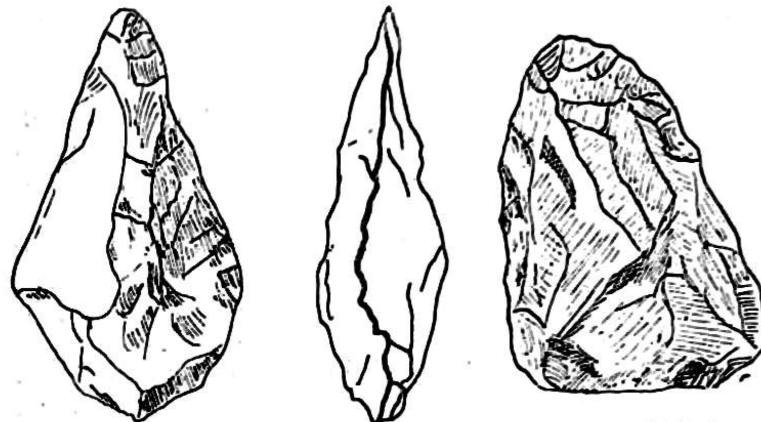
Sl. 4. Nalazi sred. paleolitika u Ez-Zuttijeh (po Köppelu $^{1}/_{2}$ nar. vel.).

Nedugo poslije toga, u mjesecu lipnju g. 1929 poduzeta su iskapanja u špilji M u g h a r e t h e s - S u k h u l, 3 klm istočno od Atlit-a na zapadnom obronku gore Karmel, od naučnih društava: »British School of Archeology« i »American School of Prehistoric Research«, uz sudjelovanje Miss D. E. A. Garrod (Newham College, Cambridge). Kod ovog je iskapanja važno, što su otkriveni redom točno sačuvani karakteristični stratigrafski slojevi počevši od recentnog na površini, za kojim slijede: kasnokapsijski, kapsijski (mlađi paleolitik), zatim srednji sloj Aurignac i napokon Moustérien. U ovom potonjem nađen je najprije skelet trogodišnjeg djeteta, i to između mesolitskog i gornjeg staropaleolitskog geološkog sloja, pa prema tomu i taj nalaz pripada tipu neandertalske rase.[9]

G. 1932 nastavila su se iskapanja u istoj špilji pod stručnim vodstvom Teodora D. Mc C o w n (Berkeley, Kalifornija), J. R. B o s t o n-a (Harvard University) i T. P. O' B r i e n-a

[8] Obermaier H., n. dj. 250.
[9] Biblica 13 (1932) 358—359.

(University College London). Dne 30 travnja iste godine pronađena su 3 čovječja skeleta, zatim dne 2 svibnja č e t v r t i, a 3 svibnja p e t i skelet. Skeleti su nađeni u dubini od 2—2,5 m u čvrstoj okamenjeloj ljupini oko kostiju, tako da je tek polako uspjelo da ih izvade. Kod toga bi jedna lubanja znatno oštećena, druge dvije lubanje su bolje sačuvane s donjom čeljusti,

Sl. 5. Nalazi kam. sjekira u Ez-Zuttijeh (lijevo) poređeni sa Chelléen u Adlun-u ($^{1}/_{2}$ nar. vel.).

dok od preostalih dvaju skeleta nisu pronađene lubanje. Koliko je do sada utvrđeno, lubanje ovih skeleta imadu također karakteristiku neandertalske rase, premda inače pokazuju također prelaz k današnjoj čovječjoj rasi. Oruđe nađeno u blizini tih skeleta, prema mišljenju R. N e u v i l l e-a i A. M a l l o n-a, upućuje na kulturu Moustérien-a.[10] Ovi su nalazi tijekom daljnjeg iskapanja do 30 svibnja 1932 g. bili popunjeni otkrićem još t r i j u skeleta, a g. 1933 još j e d n o g a, tako da je svih skeleta bilo ukupno d e s e t, i to 6 od njih zajedno s lubanjama. Zbog izrazito jakog prognatskog karaktera lica i neznatne strmine čela, a pored toga je sačuvana i donja čeljust, drži se da su ovi skeleti znatno mlađi od onoga u Ez-Zuttijeh. Na mlađu dob upućuje i proizvodnja oštrice (faustkeilartiges Werkzeug).[11] Sloj pak kasno kapsijski veoma je sličan onom u špilji Šuqba, samo što je obilniji s obzirom na nalaze koštanog oruđa, kao n. pr. šila, kopljani šiljci, odlomci harpune itd. Osobito je karakterističan nalaz skulptura čovječje glave na mekanom va-

[10] Biblica 13 (1932) 359.
[11] Biblica 13 (1932) 359, ips. Biblica 17 (1936) 85.

lutičastom kamenu predočujući lice sa dosta širokim nosom, debelim usnicama i dugoljastim očima. Kraj toga nalazio se još probušeni koštani štap, koji imade na vrhu plastičnu rezbariju jelena. Oba dakle nalaza nose obilježje sitne umjetnosti kasnoga kvaternarnog razdoblja mlađeg paleolitika (Aurignac, Solutréen, Magdalénien, Azilien, odnosno Capsien).[12]

Tragove donjeg paleolitika (Achelléen) utvrdio je također R. Neuville istraživanjem iskopina kod Umm Qatafa (kraj Betlehema).[13]

Napokon g. 1934 i 1935 pronašao je R. Neuville u špilji El-Kafze (na Mons Precipitii) blizu Nazareta još 6 (šest) čovječjih lubanja s drugim dijelovima čovječjih kostiju u dubini od 6 m iz doba Moustérien sloja.[14]

U svemu dakle nađeno je na teritoriju uže Palestine ostataka skeleta od 18 individua predhistorijskog čovjeka.

U neposrednom susjedstvu Palestine na sjeveru, t. j. u Siriji otkriveni su također na više mjesta tragovi starijeg paleolitika kod Sidona i Beiruta. Tako n. pr. na Kapu od Beiruta pojavljuje se Chelléen i Achelléen. U fosilima na Ras el-Kelb na libanonskoj željezničkoj pruzi nalazi se na jednom mjestu tipična ručna kamena sjekira Moustérienskog tipa s ostacima životinjskih kostiju iz toga razdoblja.[15]

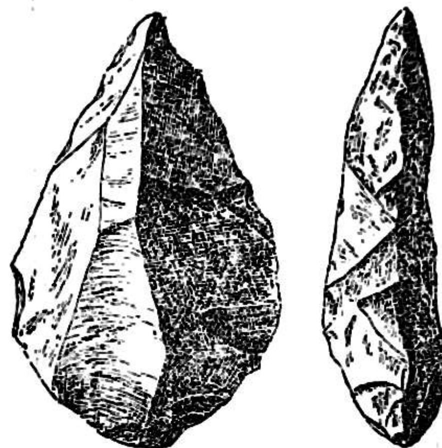
Iza doba mlađeg paleolitika važan je nalaz u špilji Antelias sjeveroistočno od Beiruta u Siriji. U sloju Aurignac-Capsien doba nalaze se ostaci kostiju pantere, močvarnog risa, sirskog medvjeda, bisona, sinajskog kozoroga, divljega konja i dr. Okamine čovječjih kostiju u tom sloju upućuju na ostatke najmanje triju individua čovječjih skeleta. No značajno je, da se na većini tih kostiju zapaža ne samo to, da su bile razbijene poput životinjskih, nego da nose na sebi tragove ozleda i ogrebotina od rezanja, koje daju naslućivati na kanibalizam.[16]

Tragovi zone mlađeg paleolitika (Aurignac) zapažaju se nadalje u predhistorijskim nalazima i dalje prema sjeveru Sirije od grada Aleppo do Biredžik-a na gornjem Eufratu, zatim na području gornjeg Tigrisa u sjeveroistočnom Iraku ne-

[12] Obermaier H., n. dj. 250.
[13] Biblica 14 (1933) 200.
[14] Biblica 16 (1935) 58—73; isp. Biblica 17 (1936) 85, 88; Verbum Domini 17 (1937) 345.
[15] Obermaier H., n. dj. 249.
[16] Obermaier H., n. dj. 250.

daleko mjesta Sulaimani istočno od Zagros gorja u špilji Zarzi u dolini Cham-Tabin. Nedaleko odavle u Dark-Cave kod Hazar-Merd našlo se ispod mlađeg paleolitika također tragova dobro razvijene Moustérien kulture iz starijeg paleolitika. U nalazištima pak sjeverno-arapske pustinje u pravcu između Ramadi i Ammana pojavljuje se 3 m ispod diluvijalnoga šljunka dapače i trag Chelléen kulture, dakle drugog razdoblja starijeg paleolitika.[17]

Osim toga imade paleolitskih nalaza na mnogo mjesta u Transjordaniji, i to u mjestima Ma'an-Petra, Šobek te drugdje u Moapskoj i Amonskoj. Važni su nadalje nalazi paleolitika u okolini Jerusalema u nizini Rephaim, na brdu Scopus (sjeverno od Jerusalema), u El-Bire, Tel el-Nasbe te u gorju Buke'a (Sl. 6).[18]

Sl. 6. Paleolitska kam. sjekira u El-Buke'a.

Iz svega se dakle vidi, da područje Palestine i susjednih joj krajeva (Sirije, Mesopotamije i Arabije) pruža obilje nesumnjivih dokaza, da su ti krajevi u razdobljima starijeg paleolitika bili naseljeni predhistorijskom rasom ljudi, i to po starosti u najmanju ruku savremenika neandertalskog tipa. Među antropolozima razilaze se tek mišljenja u točnijem određivanju, kojem bi razdoblju paleolitika imali pripadati nađeni skeleti. R. Neuville smatra naime samo nalaz kod Umm Qatafa nesumnjivo Achelléenskog karaktera, a »Homo Galilaeus« u Wadi-'Amud te onaj u Sukhul-u kod Atlita i u El-Kafze da pripadaju neandertalskoj rasi Moustérien doba, u čemu se s njim slaže i R. Köppel. Naprotiv znatan broj uvaženih antropologa, kao n. pr. Germer, Durand, Zumoffen, Vincent, Neo-

[17] Obermaier H., n. dj. 250 s.
[18] Benzinger I., Hebräische Archäologie³, Leipzig 1927, str. 37 s.

phytus, Blanckenhorn, Obermaier, Mac Curdy, Thomsen, tvrde da rečeni nalazi čovječjih skeleta zajedno s onima u Siriji pripadaju tipu Chelléen, ili barem Achelléen.[19] Gornjem pak paleolitiku, po mišljenju R. Köppel-a i Neuville-a, pripada nalaz u Mughareth el Wadi kraj Atlita, pronađen g. 1929 od Miss D. Garrod.[20]

2. Nalazi iz doba mesolitika.

Budući da je vrlo teško razlikovati svršetak mlađeg paleolitika od mesolitika, to bi se zapravo već gore spomenuti nalazi Miss D. Garrod u Mughareth Wadi u špilji Šuqba po svom vanjskom obilježju mikrolitske kulture mogli ubrajati u razdoblje mesolitika. No u točnijem smislu riječi svrstava se u kategoriju mesolitika već spomenuti nalaz Miss D. Garrod iz g. 1928 u Wadi en-Natuf nedaleko grada Lydda, pa jer je to za sada jedini nalaz, u kom je reprezentiran izraziti mesolitik Palestine, nazvala ga je »Natoufien«. Sastoji se poglavito od mikrolitskog oruđa, sličnog onome u razdoblju Tardénoisien. Razdijelila ga je u četiri razdoblja istog imena:

a) Natoufien I, koji leži niže od Atlita, paralelan donekle s nalazima koji se nadovezuju na sloj Magdalénien u špilji Erq el-Ahmar u judejskoj pustinji. Oštrice su mu dosta jake, dugačke obično po 3 cm.

b) Natoufien II, koji leži iznad Atlita, u špilji Tor-Abu-Sif u judejskoj pustinji. Oštrice su mu kraće, oko 2 cm, koštano oruđe dolazi rjeđe.

c) Natoufien III, paralelan s nalazom u špilji El-Khiam (B) u judejskoj pustinji iz svršetka Tardénoisien. Pokraj malih kamenih nožića nađen je šiljak sa dva simetrična zareza, očevidno neka vrst strjelice.

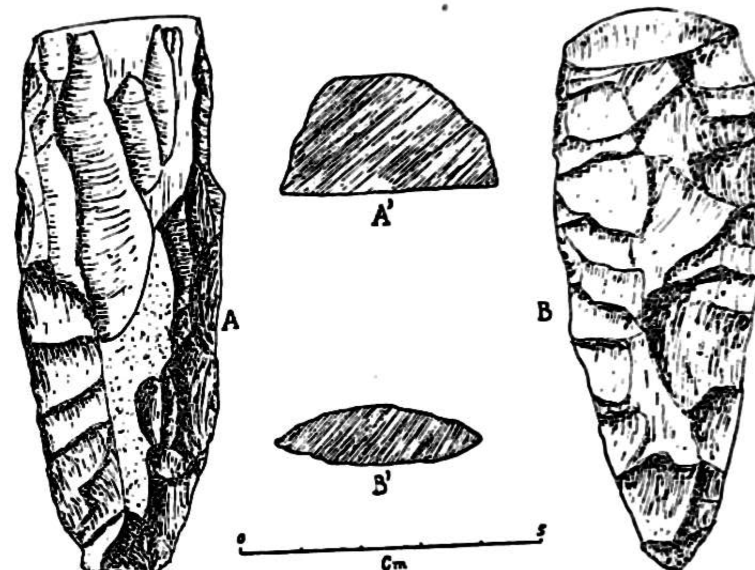
d) Natoufien IV, paralelan s nalazom u špilji El-Khiam (A), gdje se uz male nožiće našla strjelica nasađena na dršku i sjekirica tipa Tahounien, koji se pojavljuje u Palestini dosta često.

U Natoufien-u nema nalaza zemljanog posuđa. Zato ga smještaju u doba između 15000—10000 godina pr. Kr.[21]

---

[19] Biblica 13 (1932) 260 s; isp. Köppel R. S. J., Zur Urgeschichte Palästinas, str. 16.
[20] Biblica 14 (1933) 200; isp. Biblica 13 (1932) 358.
[21] Biblica 14 (1933) 200—201.

Na Natoufien neposredno se u Palestini nadovezuje Tahounien razdoblje, karakteristično po posebnom tipu kamene sjekirice, pomno poprečno okvrcane, ali neizbrušene. To je posebno distingvirana grupa, nazvana tako od R. Neuville-a po Wadi Tahouneh kraj Tell el Foul sjeverno od Jerusalema (Sl. 7). Susreće se duž čitavog područja Palestine, od Sirije sa sjevera prema jugu sve do Negeba. Nosioci Tahounien oruđa

Sl. 7. A) kameno dlijeto iz Tel. Ghassula uspoređeno sa B) kam. sjekiricom tipa Tahounien (nar. vel.).

bili su očevidno nomadi, nastanjeni na obroncima gora, jer se gotovo nigdje uz ovu kulturu ne nalazi traga kakvog zemljanog posuđa.[22] No ta činjenica ne isključuje mogućnost, da u istom vremenskom razdoblju nalazimo na nižem terenu, podesnom za agrikulturu, već znatno razvijenu glinenu keramiku, koja se pojavljuje u neolitsko doba.

Ako usporedimo dosele spomenute slučajeve nalaza predhistorijskoga čovjeka u Palestini i njezinoj bližnjoj geografskoj okolici, to vidimo, da ona i brojem i raznovrsnošću nalaza srazmjerno prema svom uskom području znatno natkriljuje broj nalaza predhistorijskog čovjeka u ostalim geografskim

---

[22] Biblica 14 (1933) 201—202.

predjelima zemlje. To je bez sumnje znak, da je u doba paleolitika ovaj teren bio znatno intenzivnije naseljen, negoli drugi dijelovi zemlje, a vjerojatno da su ovdje i vremenski prije došli do svoje faze razvitka pojedini paleolitski stepeni kulture, negoli u drugim krajevima. Stoga i ovaj intenzitet kao da nas u neku ruku upućuje na pravac, da jamačno nije odavle daleko prakolijevka čovječanstva, odakle se ono raširilo po ostalim krajevima svijeta. No u znatno intenzivnoj mjeri upućuju nas na to još daleko brojniji spomenici Palestine i susjednih joj krajeva iz doba n e o l i t i k a.

3. Nalazi iz doba neolitika.

Opća je karakteristika ovog doba, da kameno oruđe dobiva sve dotjeraniji oblik, te u opreci prema onom u paleolitiku, koje je samo okvrcano, sada postaje brušeno, znatno bogatije oblicima i udesbom prema specijalnoj svrsi, kao n. pr. kamene sjekire, dlijeta, noževi, pile, srpovi itd. Osim toga pridolazi obilje oruđa načinjenog iz životinjskih kostiju i rožnatog materijala, kao n. pr. bodeži, strjelice, šila, igle itd. Što se tiče gospodarstva, zapaža se očevidno, da čovjek prelazi iz nomadskog stanja, gdje je vodio zbirno gospodarstvo, sve više u sjedilačko, i to zbog toga, jer se počinje u ovom razdoblju baviti agrikulturom i timarenjem domaćih životinja, što po svojoj prirodi zahtijeva stalno boravište. U pogledu stanovanja pored prirodnih špilja počima graditi najprimitivnije oblike kuća, prizidanih na obronke brda, od grubog kamenja ili sušene gline, a u podvodnim i močvarnim krajevima kuće na drvenim stupovima (Pfahlbauten — sojenice). Naročito se opaža napredak u keramici, jer se pojavljuju najprije oblici kamenog posuđa iz bazalta i diorita, a zatim iz gline bez politure, koje se tijekom vremena sve više dotjeruje i svojim vanjskim oblicima i ornamentikom.

Najtipičniji spomenici neolitskog doba jesu tri vrste megalitskih građevina, i to:

a) D o l m e n (od bretonskog »dol« = stol, »men« = kamen), kameni stol. On se sastoji od dvije (rijetko) ili od tri uspravno postavljene kamene ploče, koje među sobom zatvaraju prizmatički prostor, a odozgo je na njih horizontalno položena kamena ploča, koja daje građevini oblik stola. Katkada nala-

zimo dolmene pokrivene sa dvije kamene ploče, pa u tom slučaju imamo dvostruki dolmen. Orijentirani su obično tako, da je otvorena strana okrenuta prema sjeveru.

b) M e n h i r (od bretonskog »men« = kamen, »hir« = velik). To su golemi monolitni stupovi 2—3 m, a katkada i 7—8 m visine. Značenje tih menhira još nije potpuno istraženo. Drži se, da su u vezi s kultom pređa, no svakako da nisu bez religioznog značenja.[23] Jedan tipični ovakav menhir nađen je u Palestini u mjestu E l - M e r e i g h a t istočno od Madabe u Transjordaniji.[24]

c) C r o m l e c h (od bretonskog »crom« = zaokružen, »lech« = kamen). To je treća vrst megalitskih spomenika, koji se sastoje od čitave skupine menhira poredanih u obliku kruga. Nerijetko dolaze »cromlech« u vezi s »dolmenom« tako. da se dolmen nalazi u sredini cromlech kruga. Stručnjaci prehistorije saglasni su u tom, da su dolmeni i cromlech svakako nadgrobni spomenici, koji su služili zato, da se na njima vrši neki religiozni kult pokojnika.[25]

U posljednje doba unatrag nekih 20 godina donijela su iskapanja i istraživanja predhistorijskih nalaza iz neolitskog doba na području Palestine i susjednih krajeva mnoštvo veoma zanimljivih otkrića, u kojima su zastupani svi mogući spomenici i tipovi neolitske kulture. Najveće obilje otkrića dale su iskopine poduzete od Papinskog Biblijskog Instituta u Jerusalemu, i to na terenu T e l e i l a t G h a s s u l - a u Transjordaniji nasuprot Jerihonu, sa sjeverne strane Mrtvog mora. Radnje iskapanja započete su g. 1929 pod vodstvom uvaženih arheologa i predhistorika A. M a l l o n - a D. I., R. N e u v i l l e - a i R. K ö p p e l - a D. I.[26]

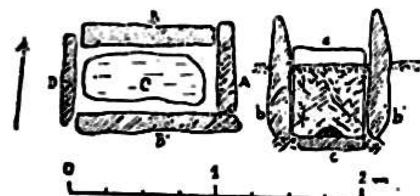
A) Spomenici megalitske kulture u Teleilat Ghassulu i okolici.

Prvo što upada u oči u okolici Teleilat Ghassula, koji se nalazi na obroncima gorja Belka istočno od Jordana otprilike u visini od 110 m nad razinom Mrtvoga mora, odnosno —285 m ispod razine Sredozemnoga mora, jesu brojni spomenici me-

[23] Obermaier H., n. dj. 287.
[24] Benzinger I., n. dj. 39, 318 ss; Malon-Köppel-Neuville, Tel. Gh. I 158.
[25] Benzinger I., n. dj. 39s, isp. Obermainer H., n. dj. 285 i 287.
[26] Biblica 11 (1930) 1—22.

galitske kulture, **dolmeni**, na donjim obroncima gorja **Adžlun** te moapsko-amonskog gorja **Belka** i **Kerak**. Uopće je ova vrst megalitske kulture brojno zastupana duž Transjordanije, počevši od podnožja gorja **Hermon** na sjeveru pa sve do **Keraka** na jugu, s istočne strane Mrtvoga mora. Kod toga je značajno, da dosta rijetko dolaze osamljeni dolmeni, nego obično dolaze u ovećim skupinama, gdjekada do 50 na okupu, a kod mjesta **El-Mereighat** (zapadno od Madabe) ima ih dapače oko 150 na okupu. Dosta su brojni također u dolinama rijeka **Jabok** i **Jarmuk**, što pritječu s istočne strane u rijeku Jordan.

U okolici Teleilat Ghassul-a u **Wadi 'Adeime**, pored kojih stotinu običnih, imade nekoliko tipičnih dolmena, koji su odozgo pokriveni sa dvije kamene ploče (Pril. sl. 8), a neki se ističu i svojom naročitom veličinom. Prosječne dimenzije tih dolmena jesu: 2,50 m dužine, 2 m širine, 1,50 m visine (Pril. sl. 9). Ima dolmena koji znatno nadmašuju ove dimenzije. Na pr. imade jedan sa 3,50 m dužine, 2,50 m širine i 2 m visine (Pril. sl. 10).[27] No imade i dolmena i manjih od normalnih dimenzija, ali ipak ne idu ispod 75 cm dužine, 50 cm širine i 50 cm visine. Čitava grupa **malih** dolmena nalazi se 2 klm južno od Wadi 'Adeime. Ovi imadu oko 1,25 m dužine, 75 cm širine, a iz zemlje vire tek 25 cm visine, dok je ostali dio visine (35 cm) postranih vertikalnih kamenih ploča u zemlji (Sl. 11). Ovi su mali dolmeni važni zbog toga, jer se u njima ipak našlo tragova ljudskih kostiju. Oni dakle predočuju čitavu jednu **nekropolu**, pa se prema tomu sa sigurnom analogijom smije zaključiti, da su **i veliki** dolmeni služili u svrhu sahranjivanja mrtvih, premda danas u njima nema više ni traga ljudskim skeletima, što napokon nije i ništa neobično, kad su ti veliki dolmeni s jedne strane (obično sjeverne) sasvim otvoreni.

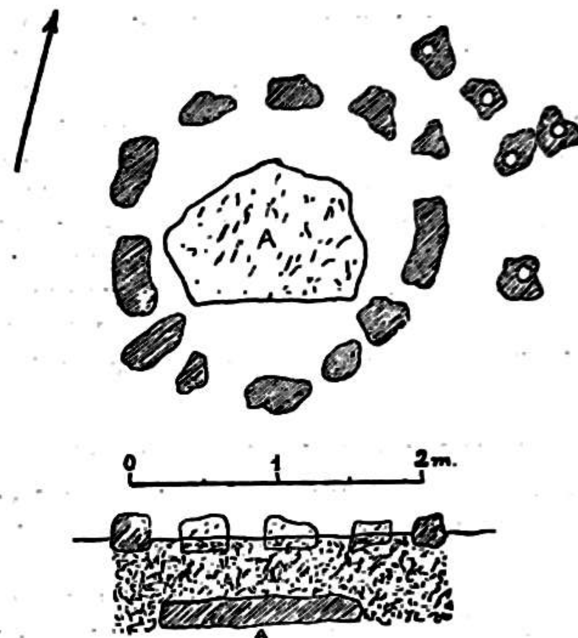

Sl. 11. Mali dolmen: DBAB shema, C kamena ploča na dnu ispod koje je grob. bab presjek. c dno od kam. ploče ispod koje je grob.

[27] Biblica 11 (1930) 250—252; 264 i tab. I.

[28] Mallon-Köppel-Neuville, Teleil. Ghassul I, 157, isp. Benzinger I., n. dj. 39.

Pored dolmena nalazimo u Transjordaniji i drugu vrst spomenika megalitske kulture, a to su golemi, masivni uspravni kameni stupovi, po imenu **menhir**. Tih imade naročito mnogo u dolini na južnoj obali rijeke **Zerka Ma'ini**, kako je već spomenuto, u Mereighat-u kraj Madabe (Pril. sl. 12), praćeni dakako mnoštvom dolmena.[28] Kako je rečeno, ovi spomenici ima-

Sl. 15. Shema malih cromlech-a i presjek u El-'Adeime.

du svakako neko religiozno značenje, premda im ono do danas još nije točno utvrđeno. U posljednje vrijeme priklanjaju se biblijski arheološki stručnjaci (A. Mallon, R. Neuville, R. Köppel, I. Benzinger) sve više mišljenju, da će ovi menhir megaliti biti identični s onim što nam se kod Hebreja spominje u povijesnim knjigama Sv. Pisma St. Z. pod imenom »masseba« (מצבה = kameni stup) kao mjestima religioznog žrtvenog kulta, pa bi prema tomu »massebe« bili ostaci predhistorijskih menhira[29] (Pril. sl. 13).

[29] Mallon-Köppel-Nuville, Teleil. Ghassul I, 155 i 157; isp. Benzinger I., n. dj. 39.

Napokon je u Palestini dosta brojno zastupana i treća vrst megalitskih spomenika, »cromlech«, t. j. kameni krugovi, što ih nalazimo ne samo s istočne strane Jordana, kao n. pr. na području gorja Belka (Pril. sl. 14), nego i u zapadnoj Palestini, n. pr. na gori Karmelu. Dimenzije tih palestinskih cromlech-a su različite; u veličini promjera variraju između 60 m (kao n. pr. oni na Karmelu)[30], pa sve do sasvim malih s promjerom od 5,30 m, kakvih imade u okolici Teleilat Ghassula u El 'Adeime i u Wadi Tarafa (Pril. sl. 16).[31] Kako se kod ovih posljednjih uspostavilo, ni to nisu ništa drugo nego spomenici skupnih grobova, pogotovu jer su nerijetko spojeni s dolmenom ili menhirom, koji stoje u sredini cromlech-a. Po tom se analogno zaključuje, da su i cromlech s velikim promjerima do 60 m megalitski spomenici skupnih groblja, gdje se također vršio vjerski kult prinašanja žrtava. U vezi s ovim cromlech kamenim krugovima nameće se biblijskim arheolozima problem, nisu li oni identični s pojmom hebrejskih »gilgal« (גלגל = krug), što se također u Sv. Pismu spominju.[32]

B) Nalazi neolitskog kamenog oruđa.

Druga vrst predhistorijskih nalaza iz neolitskog doba u Palestini jesu najraznovrsniji oblici kremenog oruđa, koje se znatno razlikuje u dotjeranosti od kamenog oruđa iz paleolitskog doba. U tom pogledu opet su iskopine u Teleilat Ghassulu pružile za proučavanje veliko mnoštvo objekata mikrolitske kulture. Kao materijal za izradbu oruđa služio je kremen iz obližnjih, par klm udaljenih moapskih gora, pretežno smeđe ili sive boje, veoma čvrst, podesan za izradbu dlijeta, sjekira, svrdla, noževa, strugaljka, šiljaka za strjelice, diskosa i drugog oruđa. Posebno je značajna izvedba kremenih dlijeta, istesanih pretežno u smjeru dužine, što dosižu do 18 cm dužine, a 2—3 cm širine (Sl. 17). Ova vrst izradbe nema paralelne analogije iz ovog doba u Evropi, dapače ni u Palestini. Dosta je n. pr. usporediti izradbu dlijeta provenijencije iz Teleilat Ghassula i oblika sjekirice tahounien provenijencije (kod

[30] Benzinger I., n. dj. 40.
[31] Biblica 11 (1930) 255—257.
[32] Benzinger I., n. dj. 41.

Tel el-Foul sjev. od Jerusalema), pa se može vidjeti očita razlika.[33] (ispor. sl. 7, str. 13).

Oštrice noževa variraju između 4—12 cm dužine te 8—15 mm širine. Rijetko dolaze noževi s dvostrukom oštricom, kao u tahounien i u kananejskoj kulturi, nego su obično na drugoj strani tupi, da budu podesni za držanje (Sl. 18). Od kamenja se u ovom doba priudešavaju i srpovi i pile (Pril. sl. 19). Diskovi su posve nalik na one iz više Achelléen kulture u Palestini, kao n. pr. u Umm Qatafa.[34] Šiljci strjelica od kremena dosta su rijetki nalaz u Teleilat Ghassulu i dosta rudimentalno izrađeni, jer se ovo pučanstvo vrlo malo bavilo lovom, nego pretežno agrikulturom i obrtom.[35]

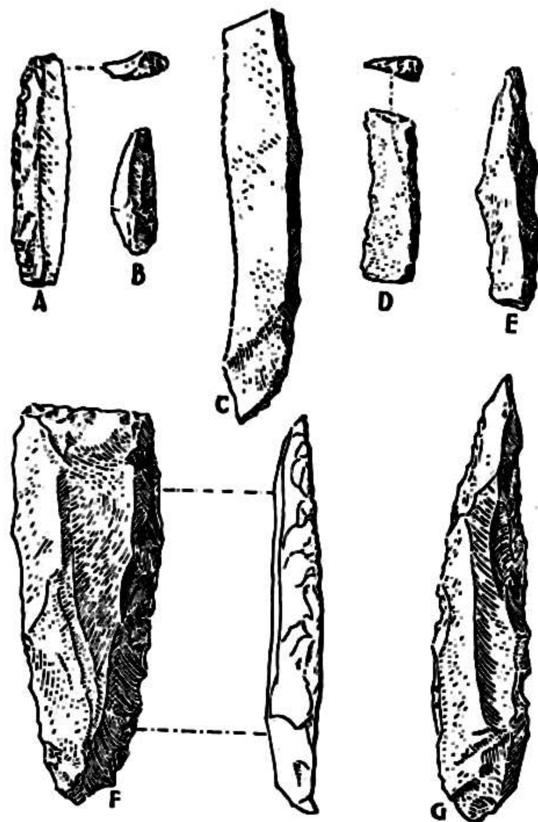
Sl. 17. Kremeno dlijeto iz Teleil. Ghassula, ½ nar. vel.

Pored kremena služilo je kao materijal za izradbu nožića i vulkansko staklo, zatim bazaltno kamenje i diorit, osobito za izradbu brušenih sjekira, mlinova (Sl. 20), posuđa, motika i drugih predmeta potrebnih za kućanstvo i agrikulturu.[36]

Promotri li se značaj mikrolitske kulture u Teleilat Ghassulu, može se vidjeti njezina osebujnost i razlika od istovremenih drugih neolitskih kultura u Palestini. Jedino pokazuju srodnost s mikrolitskom kulturom Teleilat Ghassula nalazi u Umm Qatafa, Kefr Tas, Schal el-Koussin i Khirbet es-Soma'a na egipatskoj granici. Međutim ove potonje još nisu sistematski pro-

[33] Mallon-Köppel-Neuville, Teleil. Ghassul I, 59 i 65.
[34] Isti str. 61.
[35] Biblica 11 (1930) 140.
[36] Mallon-Köppel-Neuville, Teil. Ghassul I, 63, 66—75.

učene. Ipak se čini, da ta kultura nije sasvim autohtona, premda se ne bi moglo ustvrditi, da se neposredno nadovezuje bilo na mesopotamsku, bilo na egipatsku.[37]

Sl. 18. Neolit. nožići A—D; E dio srpa; F dlijeto; G svrdlo, ²/₃ nar. vel.

C) Nalazi koštanog oruđa.

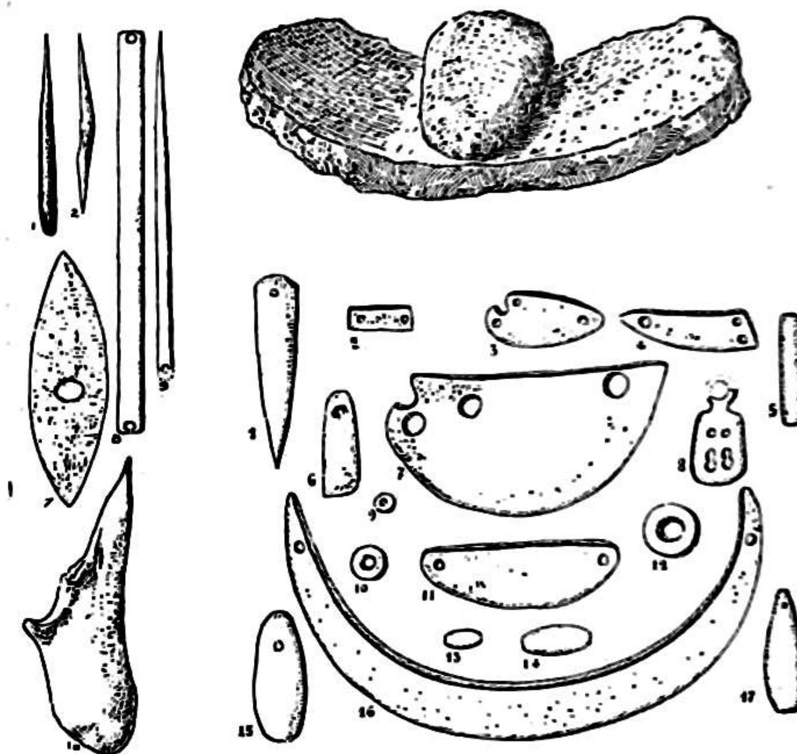
U Teleilat Ghassulu nađeno je nadalje mnogo raznovrsnog koštanog oruđa, koje također spada u bitno obilježje neolitske kulture. To koštano oruđe načinjeno je ponajviše iz dugačkih životinjskih kostiju, podesnih da se izbruse u oblike šiljaka, šila, igle, bodeža, noževa itd. (Sl. 21), i to u raznim duljinama između par cm do 40 cm. Na samom terenu Teleilat Ghassula

[37] Isti, 64 s.

nađeno je oko 350 objekata koštanog oruđa. Sličnih nalaza koštanog oruđa imade u Umm Qatafi, zatim u Natufu i u Et-Tauamin-u, i napokon između I. i II. sloja arheoloških iskopina u gradu S u z i u Perziji.[38]

Pored toga nađeno je mnoštvo sitnih ukrasnih predmeta za nakit od sedefa, školjaka, kostiju (osobito životinjskih zubi), ka-

Sl. 21. Koštano oruđe. Sl. 20. Mlin od bazalta iz T. Ghassula.

Sl. 23. Ukrasni privjesci od kostiju, školjaka itd.

mena vapnenca, hematita, karneola i drugih vrsta bojadisanog kamenja (Pril. sl. 22). Provenijencija ovih predmeta upućuje na import iz susjednih krajeva, gdje se ove stvari proizvode, naročito oko Crvenoga mora, Fenicije i Egipta. Sličnost nađenih nakita s onima u Egiptu potvrđuje i arheolog Dr. Fischer.[39]

[38] Isti, 76 s, 79.
[39] Isti, 81; isp. Biblica 11 (1930) 142.

Premda su ovi predmeti dosta primitivno izrađeni, ipak pokazuju izvjesni ukus u izboru boja i smisao za otmenost, i prema tomu dosta visoki stepen kulture. Ti su ukrasni predmeti obično probušeni, pa ako su sastavljeni od sitnih zrnaca ukrasnoga kamenja, nosili bi se u obliku ogrlice oko vrata; a ako bi se sastojali od ovećih predmeta, vješali bi se s vrpcom oko vrata ili na odijelo (Sl. 23). Po sudu arheologa često su ovakvi ukrasni predmeti imali svrhu da služe kao amuleti (amajlije), kojima se u praznovjerju pripisivala posebna neka čarobna moć obrane ili zaštite od zla, naročito da zaštiti nosioca od toga, da mu tobože ne naškodi čiji pakostan pogled (uroci). To je praznovjerje i danas uvelike rašireno kod neukog orijentalnog svijeta. Po mišljenju naime orijentalaca treba da kakva upadna boja ili blistavi sjaj nakita, odnosno amuleta, svrati na sebe pogled posmatrača, i da ga odvrati od izravnog promatranja samih tjelesnih oblika dotične osobe, pa da joj tako ne naškodi. Često običavaju orijentalci ovakve amulete vješati i na domaće životinje, kao konje, magarce i deve, pa tako se u Sv. Pismu spominje za Madijance, da su na svoje deve vješali zlatne »polumjesece« (Judic. 8, 21 i 26). Kad su te običaje poprimile izraelske žene, proroci su ih prekoravali zbog bludnosti, jer je s tim bilo skopčano i praznovjerje, koje se kod Izraelaca uspoređuje sa ženidbenom nevjerom ili preljubom (Jer. 4, 3; Os. 2, 15).[40]

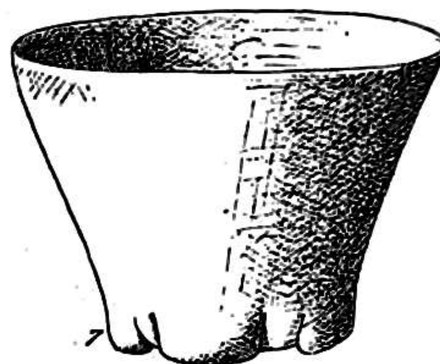
Uz razno oruđe iz neolitskog doba nađeni su u Teleilat Ghassulu također brojni glineni modeli stiliziranog čovječjeg tijela, psa, koze, sove itd. Slični motivi mogu se vidjeti u arheol. muzeju u Kairu kao što i među nalazima prehelenističke kulture.[41]

D) Neolitska keramika u Palestini.

Osobito važan kulturni proizvod neolitika jest glinena keramika. Istina da se prije glinene keramike javlja brušeno i dubeno posuđe iz bazaltnog kamenja (Sl. 24 i Pril. sl. 25), ali doskora sve više prevladava glinena keramika, koja se tipičnim shemama razvija od najprimitivnijih grubih oblika bez ornamentike do sve savršenijih i sa bujnijom ornamentikom. Arheološka iskapanja otkrila su na raznim stranama Palestine

[40] Benzinger I., n. dj. 90.
[41] Mallon-Köppel-Neuville, Tel. Ghas. I, 83—87.

množinu glinene keramike, pa tako i u predhistorijskom neolitskom naselju Teleilat Ghassula. Za proučavanje predhistorijske glinene keramike najpoznatiji su arheološki stručnjaci: W. M. Flinders-Petrie, A. St. Macalister, H. Vincent i C. Watzinger. S obzirom na razdiobu perioda glinene keramike ne postoji kod svih arheoloških stručnjaka sasvim jednaki sistem. A. Macalister n. pr. razlikuje: predsemitsku keramiku do 2000 g. pr. Kr. zatim prvu semitsku periodu od 2000-1800 pr. Kr., od 1800—1400 drugu semitsku, od 1400—1000 treću, od 1000—550 četvrtu, a od 550—100 pr. Kr. helenističku. Naprotiv arheološke škole u Jerusalemu složile su se u slijedećem sustavu podjele keramičkih perioda: a) neolitsko doba prije 2500 g. pr. Kr.; b) od 2500—2000 pr. Kr. I. brončano doba; c) od 2000—1600 pr. Kr. II. brončano doba; d) od 1600—1200 pr. Kr. III. brončano doba; e) od 1200—600 pr. Kr. željezno doba.[42] Mi ćemo slijediti ovaj potonji sustav razdiobe perioda keramike.

Sl. 24. Posuda od bazalta iz T. Ghassula.

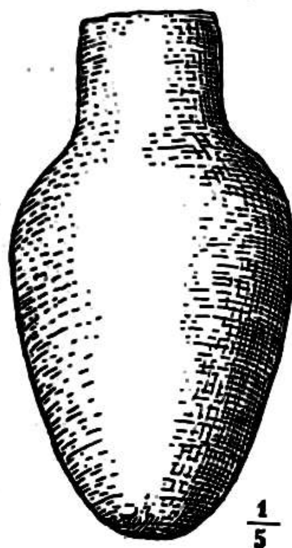
a) Vrste keramike.

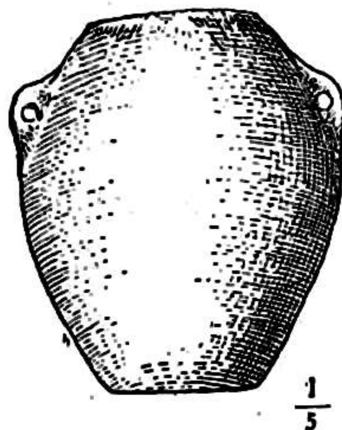
Nalazi zemljane keramike u Teleilat Ghassulu mogu se točno razlikovati u četiri razna sloja, od kojih najniži pripada predbrončanom neolitskom razdoblju, a ostali trima brončanim.

Predbrončana neolitska keramika ističe se veoma jednostavnim oblicima. Tu nailazimo na glineno posuđe modelirano samo rukom i plosnatim drvenim štapom, bez rotacione ploče. Gornji su rubovi ove keramike oštri, bez vrata, bez

[42] Benzinger I., n. dj. 231—232; druge sustave vidi: Kortleitner X. F., Archaeologia biblica, Oeniponte 1917, 542 s.

Sl. 29 (lijevo). Vrč bez ruba i ušaka.

Sl. 30 (gore). Lonac s uškama bez vrata i ruba.

ornamentike i bez ušaka sa strane (Pril. sl. 26 i 27). Variraju oblicima i veličinom od malih kraterastih šalica, čaša, zdjelica do ovećih lonaca. Analognu karakteristiku glinene keramike nalazimo u istom sloju iskopina u Jerihonu (Pril. sl. 28).[43] Dalje se prema granici bron. doba javljaju oblici vrčeva, isprva sasvim jednostavnih, bez ikakva drška i ukrasa, sa zaokruženim dnom i uspravnim vratom bez završnog ruba (Sl. 29). Po tom pridolazi u II. i III. sloju keramika s uškama bilo vertikalnim bilo vodoravnim (Sl. 30), — pa sasvim jednostavna ornamentika, bilo u obliku okruglih rupica, ili zareza sa češljem, ili u

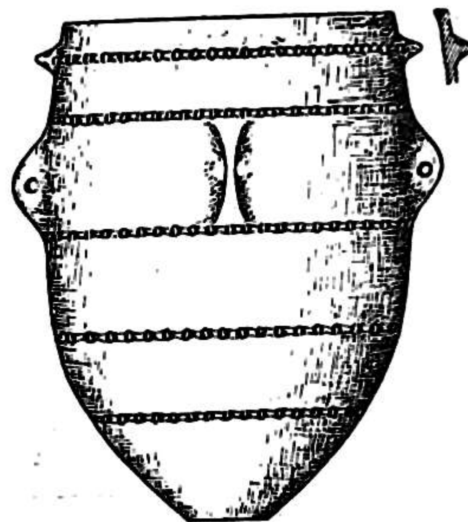
1/4

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 CM

Sl. 31. Sferni lonac.

[43] Benzinger I., n. dj. 231; Mallon-Köppel-Neuville, Tel. Ghas. I, 96 s.
[44] Mallon-Köppel-Neuville, Tel. Ghas. I, 99.

obliku užeta, vrpce i slično unaokolo ili u vertikalnom smjeru.[45] To su karakteristični oblici napredovanja keramike u I. i II. brončanom sloju, koje jednako zapažamo na keramici istih slojeva u Jerihonu. Osobito su tipični lonci koji se približuju gotovo sasvim sfernom obliku (Sl. 31).[46] Pojavljuju se nadalje golemi lonci p i t o n i oko 1 m visine i 73 cm širine, ili 1,50 m visine i 1,12 m širine u promjeru (Sl. 32). Ti su služili u tu svrhu, da se u njima čuva žito. Slični su opet nađeni u Jerihonu. Ovi pitoni nalikuju na one, što se pojavljuju u I. doba minojske kretske kulture između 2.400—2.100 pr. Kr. te se usavršuju u II. doba minojske kulture oko 1900 —1750 pr. Krista.[47]

Sl. 32. Tip zemljanog pitona u T. Ghassulu.

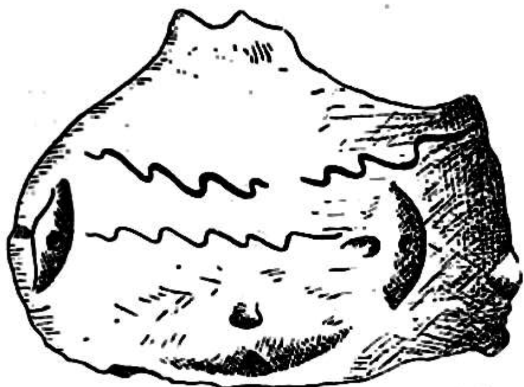
Nadalje u tom sloju nailazimo i na praktično kuhinjsko posuđe, neku vrst zemljanih žlica sa drškom, zatim zemljane čaše sa šiljastim dnom (Pril. sl. 33) ili sa stalkom (nogom) u obliku kaleža .[48]

b) Keramička ornamentika.

U ornamentici keramike brončanih doba dolaze sve jače do izražaja plastični motivi, n. pr. na trbuhu lonca konture sheme čovječjeg lica (oči, nos, usta) (Sl. 34), namilarni zavoji, plastični spiralni relijefi zmija (osobito na posudama velikog obujma, kao što su pitoni za čuvanje žita) itd. (Pril. sl. 35).[49]

[45] Isti, 93, 97, 100.
[46] Benzinger I., n. dj. 232.
[47] Mallon-Köppel-Neuville, Tel. Ghas. I, 103.
[48] Isti, 104, 106 i tab. 47—50.
[49] Biblica 11 (1930) 146 s; isp. Mallon-Köppel-Neuville, Tel. Ghas. I, 147.

Po tom se pojavljuju primitivni oblici crteža, slikarija s motivima iz biljnog (Pril. sl. 36) ili životinjskog carstva (Sl. 37), dakako u primitivnom obliku. U pogledu ornamentike očito je da kul-

Sl. 34. Ornamentika sa shemom čovječjeg lica.

tura Teleilat Ghassula znatno zaostaje za onom iz Suze (Sl. 38), ili u zapadnim krajevima Palestine, koji su bili pod jačim izravnim utjecajem umjetničke grčke mikenske i kretske kul-

Sl. 37. a) keramika iz Ta'anak-a; b) iz Đezera; c) Keram. s crtežem drva života iz Ta'anak-a.

ture. Tako n. pr. nalazi keramike u Đezeru nedaleko Lydde, gdje su boravili Filisteji, po podrijetlu grčki doseljenici, nose na sebi biljege upliva grčke ornamentike i oblika.

Teleilat Ghassulska keramička ornamentika naročito je karakteristična po stilizaciji geometrijskih likova (Pril. sl. 39), koja inače potječe iz I. brončanog doba. Po ovoj se karakteristici

svojom srodnošću donekle nadovezuje na maloazijsku, kaldejsku (osobito u Uru) i elamitsku keramiku.[50]

Istina, veliko mnoštvo keramičkih nalaza iz Teleilat Ghassula treba da se podvrgne još točnijem sistematskom proučavanju prije nego li se definitivno odredi točno vrijeme, u kom su pojedine vrste postojale. Pored svega toga ipak je za sada za pretežni dio keramike u Teleilat Ghassulu utvrđeno, da potječe najkasnije iz 3 milenija, a vjerojatno i iz 4 milenija pr. kr. To nam dokazuje, da je u to vrijeme bio ovaj kraj brojno naseljen stalno sjedilačkim žiteljstvom. Ono se u glavnom bavilo agrikulturom te stolarskim i lončarskim obrtom.

Sl. 38. Vrč iz Suze.

Pored predhistorijskih iskopina u Teleilat Ghassulu i drugdje, što smo ih tek mimogred spomenuli, dakako da bi se moglo još opširno govoriti o brojnim predhistorijskih iskopinama u: Jerihonu (koje vodi prof. Garstang do 1936); Besanu (B. Fitzgerald 1935), Džezeru (Alan Rowe 1935 i St. Macalister 1937), Megiddo (M. Engberg, M. Schipton 1934), Ophelu u Jerusalemu (H. Vincent) i na mnogim drugim mjestima. Mnogobrojni ovi nalazi otvaraju sve jasnije poglede u prošlost Palestine tako, da se danas može na temelju svih tih predhistorijskih i arheloških nalaza kulturnim pogledima segnuti gotovo do 6000 g. pr. Kr.[51]

ZAGLAVAK.

Svi ovi brojni nalazi neolitske kulture: megalitska, mikrolitska, koštana i keramička očevidno dokazuju, da je Palestina i susjedni joj krajevi već od vremena ranog neolitika, a pogo-

[50] Mallon-Köppel-Neuville, Teleil. Ghas. I, 126 s.
[51] Köppel R. S. J., Zur Urgeschichte Palästinas, str. 57—59.

tovo u vrijeme brončanih perioda bila veoma brojno naseljena, i da su njezini stanovnici bili na visokom stepenu kulture i civilizacije, te su stanujući na terenu, koji je bio prekrsnica i most, što je spajao krajeve prednje Azije, naročito Mesopotamiju s Egiptom, omogućivali dodir sa kulturom zapadnih naroda, t. j. s otocima Sredozemnog mora i Malom Azijom i konačno s Grčkom.

S brončanim doba stupa Palestina na područje pozitivne povijesti, tako te vrijeme dolaska Abrahamova u Palestinu pada već u historijski potpuno određeno doba, a nipošto u doba neodređenih mita, kako bi to možda htjeli sljedbenici racionalističkih kritičkih škola.

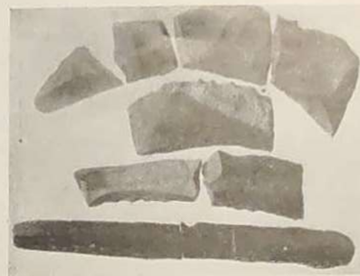
Dakako, da ovim letimičnim prikazom nije ni izdaleka podan iscrpiv pregled poznavanja predhistorijske Palestine, nego tek otvoren pogled u najmarkantnija područja njenog istraživanja, pa ako je ovim recima kod čitalaca probuđen i najmanji interes za važnost ovih pitanja s obzirom na objašnjavanje najstarijeg perioda biblijske povijesti, željena je svrha postignuta.

Sl. 8. Pogled na skupinu dolmena u El-'Adeime (po R. Neuville).

Sl. 14. Cromlech u Belka, Transjordanija.

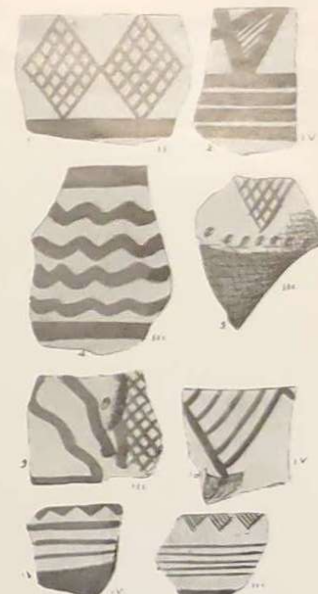
Sl. 19. Neolit. kam. oruđe: a b srp iz Đezera; c d pila i nož iz Ta'anak-a.

Sl. 22. Ogrlice iz Wadi Tarafa (po Raadu).

Sl. 35. Piton s plast. ornam. zmije.

Sl. 39. Ornamentika crteža na glin. keram. T. Ghassula.

Sl. 10. Tip velikog dolmena u El-'Adeime (po R. Neuville).

Sl. 12. Menhir u Mereighat-u

Sl. 16. Ostaci maloga cromlech-a u El-'Adeime (po Neuville).

Sl. 27. Glinena šalica iz T. Ghassula.

Sl. 33. Čaša sa šiljastim dnom iz T. Ghassula.

Sl. 9. Dvostruki dolmen u Hammamu kod Tel. Ghassula (po Köppelu).

Sl. 13. Srušeni menhir (masseba) u Iqtanu kod T. Ghassula (po Köppelu).

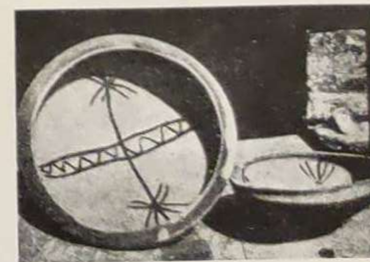
Sl. 25. Čaša od bazalta iz T. Ghassula (po Köppelu).

Sl. 26. Primitivni glineni lonac bez vrata i ruba (po Köppelu).

Sl. 28. Lonac iz Jerihona bez vrata i ruba.

Sl. 36. Zdjelica s crtežem paoma iz Đezera.